

А. Г. Соломаха

кандидат юридичних наук, адвокат

ЕМПІРИЧНИЙ (ПРАКТИЧНО-ПРИКЛАДНИЙ) РІВЕНЬ ДОСЛІДЖЕНЬ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЯВИЩ

В статті розкрито особливості емпіричного (практично-прикладного) рівня досліджень адміністративно-правових явищ. Доведено, що емпіричний (практично-правовий) рівень наукового пізнання адміністративно-правових явищ має свої особливості, які його відрізняють від загальнотеоретичного і концептуального рівнів наукового пізнання: 1) в наці адміністративного права він спрямований на обслуговування практики, тоді як концептуальний рівень – на підтримку тісних зв'язків між практикою і теорією, а загальнотеоретичний – на обслуговування теорії; 2) на емпіричному рівні досліджень адміністративно-правових явищ здійснюються первинні узагальнення, які потім можуть бути використані в дослідженнях концептуального і загальнотеоретичного рівнів; 3) теорія адміністративного права виступає взірцем для досліджень емпіричного рівня наукового пізнання; 4) результати досліджень адміністративно-правових явищ на емпіричному рівні оформлюються у двох видах: а) пропозиції щодо покращення адміністративно-правового регулювання шляхом відміни, зміни норм права чи прийняття нових норм права; б) пропозиції щодо підвищення ефективності правозастосовної діяльності шляхом внесення змін у адміністративно-правове регулювання. Встановлено, що до проблем, які породжує емпіричний рівень досліджень адміністративно-правових явищ, слід віднести: 1) узагальнення результатів дослідження одного і того ж правового явища в різних наукових працях часто будуть суперечливими, що породжує суперечності в теорії адміністративного права; 2) ігнорування вимог категоріального апарату адміністративного права, що взагалі спотворює результати досліджень; 3) зловживання індукцією як одним із важливих інструментів методології адміністративного права, що збільшує розрив між теорією та практикою. Наголошено, що доктрина адміністративного права не завжди озброює дослідника однозначним підходом до визначення, класифікації і опису властивостей конкретного адміністративно-правового явища, а тому йому доводиться серед чисельних авторських наукових підходів, концепцій і теорій, що представлені в науковій літературі, обрати одну, через постулати якої він і буде пояснювати правове явище. Якщо декілька дослідників виберуть різні наукові підходи чи концепції для обґрунтування одного і того ж правового явища, то отримані ними висновки будуть не тільки суттєво різнитись між собою, а й іноді суперечити один одному. Це породжує протиріччя в теорії адміністративного права.

Ключові слова: наука, адміністративне право, наука адміністративного права, теорія, практика, емпіричні дослідження, емпіричний рівень наукового пізнання, адміністративно-правові явища.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Емпіричний (практично-правовий) рівень наукового пізнання адміністративно-правових явищ має свої особливості, які його відрізняють від загальнотеоретичного і концептуального рівнів наукового пізнання. Його існування обумовлено наступними факторами:

1) правотворча і правозастосовна практика недосконала, а тому завжди виникають проблеми із розумінням та застосуванням норм адміністративного права. Ці проблеми з різних причин не завжди можуть вирішити практикуючі

юристи (вузькопрофільна зашореність не дозволяє їм оцінити проблему у загальному контексті правового регулювання суспільних відносин). Відповідно, юридична наука, а в нашому випадку наука адміністративного права, покликана розібратися у існуючих проблемах та запропонувати корисні для функціонування правової системи України поради. Отже, мова йде про те, що наука адміністративного права обслуговує практику. Максимальне обслуговування потреб практики відбувається на емпіричному рівні досліджень адміністративно-правових явищ, набагато менше – на концептуальному рівні, і мінімальний опосередкований зв'язок

з практикою зберігається на загальнотеоретичному рівні наукового пізнання;

2) первинні узагальнення завжди відбуваються на емпіричному рівні досліджень адміністративно-правових явищ. Потім ці узагальнення або кладуться в основу концепцій, теорій, вчень, ідей про адміністративно-правові явища та доктрину адміністративного права, або ж відкидаються, як такі, що не відповідають логічності, системності і обґрунтованості тієї чи іншої концепції;

3) щоб досліджувати проблеми практики необхідно від чогось відштовхуватись (мати певний взірець, основу). Такою основою завжди є теорія адміністративного права. Теоретичні знання на емпіричному рівні достатньо специфічно використовуються, адже, в одних випадках, дослідник бере за основу доктринальні положення науки адміністративного права та через систему доктринальних знань аналізує проблеми практики, в інших, дослідник приєднується до постулатів однієї із чисельних концепцій і через призму правил і знань цієї концепції висвітлює проблеми практики і пропонує шляхи їх вирішення;

4) основні висновки і рекомендації досліджень адміністративно-правових явищ емпіричного рівня закінчуються пропозиціями: а) щодо покращення адміністративно-правового регулювання шляхом відміни, зміни норм права чи прийняття нових норм права; б) щодо підвищення ефективності правозастосовної діяльності шляхом внесення змін у адміністративно-правове регулювання.

Сказане вище свідчить про необхідність вивчення особливостей досліджень адміністративно-правових явищ на емпіричному (практично-прикладному) рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковане розв'язання проблеми та виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття. На емпіричному рівні здійснювали дослідження адміністративно-правових явищ такі вчені, як В.В. Гурін, Я.М. Квітка, П.В. Кикоть, Ю.Я. Кінаш, Л.П. Коваленко, С.Ф. Константінов, Г.В. Корчевний, В.О. Морозова, А.Ф. Мота, А.М. Подоляка, О.Ю. Салманова, Н.В. Хорошак, С.В. Шестаков і ін.

Втім, емпіричний рівень досліджень адміністративно-правових явищ має свої переваги, але недотримання обов'язкових вимог, які супроводжують такі дослідження, призведе до негативних наслідків – висновки та рекомен-

дації, що зроблені в результаті такого дослідження, будуть максимально відірвані від теорії, а тому науково необґрунтованими.

Постановка завдань. Метою написання статті є визначення особливостей емпіричного (практично-прикладного) рівня досліджень адміністративно-правових явищ.

Виклад основного матеріалу. Як вище було зазначено вище найбільше значення для вдосконалення практики (правотворчої і правозастосовної діяльності) має емпіричний рівень досліджень адміністративно-правових явищ. Власне тому переважна більшість наукових праць написана в Україні із використанням емпіричного рівня наукових досліджень.

Перш ніж навести приклади таких досліджень, хочемо назвати і проблеми, які породжує емпіричний рівень досліджень адміністративно-правових явищ.

По-перше, доктрина адміністративного права не завжди озброює дослідника однозначним підходом до визначення, класифікації і опису властивостей конкретного адміністративно-правового явища, а тому йому доводиться серед чисельних авторських наукових підходів, концепцій і теорій, що представлені в науковій літературі, обрати одну, через постулати якої він і буде пояснювати правове явище. Якщо декілька дослідників виберуть різні наукові підходи чи концепції для обґрунтування одного і того ж правового явища, то отримані ними висновки будуть не тільки суттєво різнитись між собою, а й іноді суперечити один одному. Це породжує протиріччя в теорії адміністративного права.

По-друге, дуже серйозно до категорій, що будуть покладені в основу дослідження, відносяться вчені, які працюють на концептуальному і загальнотеоретичному рівні. На жаль, таке серйозне відношення до категоріального апарату адміністративного права не завжди простежується в працях, що написані на емпіричному рівні наукового пізнання. Для опису властивостей чи проявів адміністративно-правового явища можуть використовуватись близькі за змістом, але нетотожні, поняття, що часто створює загальну інтелектуальну направленість наукової роботи.

По-третє, ігнорування теорії адміністративного права при дослідженні адміністративно-правових явищ взагалі може привести до написання наукової праці у вигляді опису практики і її проблем без їх аналізу з позицій теорії права. Такі ситуації можуть виникнути у випад-

ках, коли дослідник використовує індукцію як єдиний інструмент пізнання навколишнього світу. Нагадаємо, що «індукція припускає дослідження від конкретного до загального» [1, с. 38].

Яскравими прикладами досліджень адміністративно-правових явищ на емпіричному рівні є комплексні праці А.Ф. Мота «Адміністративна відповідальність військовослужбовців за законодавством України» [2] та В.Я. Яремко «Адміністративно-правове регулювання діяльності воєнізованої охорони на залізничному транспорті» [3].

Наприклад, дисертація А.Ф. Моти має наступні особливості.

По-перше, вчений одразу ж починає характеризувати норми національного законодавства, які закріплюють особливості притягнення до адміністративної відповідальності військовослужбовців: а) обставин, що виключають їх відповідальність; б) адміністративні стягнення, які до них застосовуються; в) порядок та умови накладення адміністративних стягнень; г) склад адміністративних правопорушень, за якими військовослужбовців можуть притягнути до відповідальності, тощо). Більшість підрозділів дисертації (окрім підрозділу 1.1) присвячені аналізу норм чинного адміністративно-деліктного законодавства.

По-друге, аналіз норм чинного адміністративно-деліктного законодавства супроводжується пошуком проблем, які пов'язані із застосуванням цих норм. Зокрема, А.Ф. Мота звертає увагу на недосконалість системи адміністративних стягнень, що застосовуються до військовослужбовців, та системи заходів попередження адміністративних правопорушень [2, с. 36-55, 143-162].

По-третє, при дослідженні поняття «адміністративна відповідальність військовослужбовців» А.Ф. Мота звертається до доктринальних положень адміністративного права та, навіть, доктринальних положень теорії держави та права, зокрема, зазначає: «Поняття адміністративної відповідальності виводиться із загального поняття «юридичної відповідальності», оскільки це діалектично і логічно взаємопов'язані категорії» [2, с. 23]. Втім, робить достатньо спірний висновок: «Адміністративна відповідальність військовослужбовців – це зміна правового статусу військовослужбовців, що здійснюється уповноваженим на те органом ...» [2, с. 23]. Запропоноване здобувачем визначення не тільки не відповідає загальним уявленням про юридичну відповідальність, воно

суперечить загальним підходам до розуміння правового статусу, адже до структури правового статусу належать також обов'язки, а до обов'язків можна віднести і обов'язок військовослужбовця нести адміністративну відповідальність у випадку вчинення ним адміністративного правопорушення. Тобто при притягненні військовослужбовця до адміністративної відповідальності ні про яку зміну правового статусу не йде мова – відбуваються зміни в реалізації його правового статусу.

По-четверте, А.Ф. Мота пропонує шляхи вирішення існуючих на практиці проблем. Зокрема, вчений пропонує змінити редакцію ч. 2 ст. 36 КУпАП, яка передбачає особливості накладення адміністративних стягнень при вчиненні особою декількох адміністративних правопорушень [2, с. 23].

По-п'яте, використання додаткової аргументації висновків, зроблених у дисертації, у вигляді анкетування, опитувань, проектів нормативно-правових актів тощо. Зокрема, А.Ф. Мота запропонував анкету опитування військовослужбовців щодо адміністративної відповідальності та презентував результати цього опитування [2, с. 194, 196].

Отже, дисертаційне дослідження А.Ф. Моти є класичним прикладом дослідження адміністративно-правових явищ на емпіричному рівні наукового пізнання, тобто з усіма притаманними такому дослідженню перевагами і недоліками.

Дисертаційне дослідження В.Я. Яремко має наступні особливості.

По-перше, переважно вчений аналізує положення норм чинного законодавства, які регламентують правовий статус та діяльність воєнізованої охорони на залізничному транспорті – більш концентровано у підрозділі 1.3 дисертації [3, с. 53-73] та предметно у всіх підрозділах Розділу 2 дисертації [3, с. 75-151].

По-друге, В.Я. Яремко розкриває проблеми, які виникають правовому регулюванні діяльності воєнізованої охорони на залізничному транспорті. Наприклад, автор постійно звертає увагу на проблему «взаємодії воєнізованої охорони та органів внутрішніх справ на залізничному транспорті щодо збереження вантажів» [3, с. 150].

По-третє, вчений при визначенні правового статусу органів воєнізованої охорони використовує досягнення теорії права та теорії державного управління [3, с. 98]. Підтримуємо його намагання використовувати загальні постулати теорії права при визначенні правового статусу

суб'єкта, але теорія державного управління, на нашу думку, втратила сьогодні той вплив, який вона мала в радянський період розвитку адміністративного права та в кінці ХХ століття.

По-четверте, В.Я. Яремко пропонує конкретні шляхи вирішення існуючих на практиці проблем. Зокрема, було запропоновано зміни в положення чисельних нормативно-правових актів:

– у КУПАП стосовно застосування заходів адміністративно-процесуального примусу;

– в Закон України «Про залізничний транспорт» [4] стосовно покращення процесу обміну інформації між підрозділами, які безпосередньо забезпечують збереження і охорону вантажів;

– в акт Кабінету Міністрів України щодо системи, підстав застосування і порядку реалізації профілактичних заходів у досліджуваній сфері [5] та інші нормативно-правові акти [3, с. 179-180].

По-п'яте, В.Я. Яремко у вигляді доказової бази прикріплює до дисертаційного дослідження: 1) результати опитування працівників залізниці щодо діяльності воєнізованої охорони; 2) проекти нормативно-правових актів – «Положення про загін воєнізованої охорони на залізничному транспорті та Інструкцію з організації контролю у підрозділах воєнізованої охорони з охорони особливо важливих об'єктів, вантажів та інкасації грошових знаків Державної адміністрації залізничного транспорту України» [3, с. 180].

Таким чином, дисертаційне дослідження В.Я. Яремко «Адміністративно-правове регулювання діяльності воєнізованої охорони на залізничному транспорті» [1] можна віднести до досліджень адміністративно-правових явищ, які проводяться на емпіричному (практично-прикладному) рівні.

Висновки та перспективи подальших розвідок.

На підставі проведеного дослідження зроблено наступні висновки.

Доведено, що емпіричний (практично-правовий) рівень наукового пізнання адміністративно-правових явищ має свої особливості, які його відрізняють від загальнотеоретичного і концептуального рівнів наукового пізнання: 1) в наці адміністративного права він спрямований на обслуговування практики, тоді як концептуаль-

ний рівень – на підтримку тісних зв'язків між практикою і теорією, а загальнотеоретичний – на обслуговування теорії; 2) на емпіричному рівні досліджень адміністративно-правових явищ здійснюються первинні узагальнення, які потім можуть бути використані в дослідженнях концептуального і загальнотеоретичного рівнів; 3) теорія адміністративного права виступає взірцем для досліджень емпіричного рівня наукового пізнання; 4) результати досліджень адміністративно-правових явищ на емпіричному рівні оформлюються у двох видах: а) пропозиції щодо покращення адміністративно-правового регулювання шляхом відміни, зміни норм права чи прийняття нових норм права; б) пропозиції щодо підвищення ефективності правозастосовної діяльності шляхом внесення змін у адміністративно-правове регулювання.

Встановлено, що до проблем, які породжує емпіричний рівень досліджень адміністративно-правових явищ, слід віднести: 1) узагальнення результатів дослідження одного і того ж правового явища в різних наукових працях часто будуть суперечливими, що породжує суперечності в теорії адміністративного права; 2) ігнорування вимог категоріального апарату адміністративного права, що взагалі спотворює результати досліджень; 3) зловживання індукцією як одним із важливих інструментів методології адміністративного права, що збільшує розрив між теорією та практикою.

Список використаної літератури:

1. Миколенко О.І. Теорія адміністративного процедурного права: монографія. Харків: Бурун Книга, 2010. 336 с.
2. Мота А.Ф. Адміністративна відповідальність військовослужбовців за законодавством України: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право. Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2003. 205 с.
3. Яремко В. Я. Адміністративно-правове регулювання діяльності воєнізованої охорони на залізничному транспорті: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2011. 240 с.
4. Про залізничний транспорт: Закон України від 04.07.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 40. Ст. 183.
5. Положення про відомчу воєнізовану охорону на залізничному транспорті: постанова Кабінету Міністрів України від 11.01.1994 р. № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/7-94-%D0%BF#Text>

¹ Яремко В. Я. Адміністративно-правове регулювання діяльності воєнізованої охорони на залізничному транспорті. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2011. 240 с.

Solomakha A. H. Empirical (practical-applied) level of research of administrative and legal phenomena

The article reveals the peculiarities of the empirical (practical-applied) level of research into administrative and legal phenomena. It is proved that the empirical (practical-legal) level of scientific knowledge of administrative-legal phenomena has its own features that distinguish it from the general theoretical and conceptual levels of scientific knowledge: 1) in the field of administrative law, it is aimed at serving practice, while the conceptual level is at support close connections between practice and theory, and the general theoretical one – to serve the theory; 2) primary generalizations are made at the empirical level of research into administrative and legal phenomena, which can then be used in research at the conceptual and general theoretical levels; 3) the theory of administrative law serves as a model for research on the empirical level of scientific knowledge; 4) the results of studies of administrative-legal phenomena at the empirical level are formalized in two types: a) proposals for improving administrative-legal regulation by canceling, changing legal norms or adopting new legal norms; b) proposals for increasing the effectiveness of law enforcement activities by introducing changes in administrative and legal regulation. It has been established that the problems caused by the empirical level of research on administrative-legal phenomena should include: 1) generalization of the results of the research of the same legal phenomenon in different scientific works will often be contradictory, which gives rise to contradictions in the theory of administrative law; 2) ignoring the requirements of the categorical apparatus of administrative law, which generally distorts the results of research; 3) abuse of induction as one of the important tools of administrative law methodology, which increases the gap between theory and practice. It is emphasized that the doctrine of administrative law does not always equip the researcher with an unequivocal approach to the definition, classification and description of the properties of a specific administrative-legal phenomenon, and therefore he has to choose one among the numerous author's scientific approaches, concepts and theories presented in the scientific literature, through postulates which he will explain the legal phenomenon. If several researchers choose different scientific approaches or concepts to substantiate the same legal phenomenon, the conclusions they obtain will not only differ significantly from each other, but also sometimes contradict each other. This creates a contradiction in the theory of administrative law.

Key words: *science, administrative law, science of administrative law, theory, practice, empirical research, empirical level of scientific knowledge, administrative and legal phenomena.*